

Фольклорно-історичний роман Євгена Гребінки "Чайковський" крізь призму естетичного ідеалу письменника

У даній статті аналізується фольклорно-історичний роман Євгена Гребінки "Чайковський" крізь призму естетичного ідеалу письменника, простежуються особливості національного героя, розкривається одна із важливих проблем – проблема кохання, яку автор створює у традиційній для романтичного сюжету манері – побудові любовних трикутників.

Ключові слова: фольклорно-історичний роман, естетичний ідеал письменника, особливості національного героя, романтичний сюжет.

В данной статье анализируется фольклорно-исторический роман Е.Гребенки "Чайковский" сквозь эстетический идеал писателя, рассматриваются особенности национального героя, раскрывается одна из важных проблем – проблема любви, которую автор решает в традиционной для романтического сюжета манере – создании любовных треугольников.

Ключевые слова: фольклорно-исторический роман, эстетический идеал писателя, особенности национального героя, романтический сюжет.

This article deals with the analysis of the folk-historical novel by Y.Grebinka "Tchajkovskiy". The functions of the national hero is described according to the author ideal of esthetics. Also, the problem of love (one of the most important problems which the author describes in traditional romantic manner).

Key words: folklore-historical novel, aesthetic ideal of a writer, peculiarities of a national hero, romantic plot.

Звернення романтиків до історично значущих подій у минулому й теперішньому було вагомим кроком уперед у складному русі суспільної свідомості до осягнення суспільно-історичної сутності людини. "Щоб стати істотою соціальною, персонаж повинен був спочатку стати істотою історичною" [3, с. 69]. Поняття "історичної людини" українськими романтиками розкривалося разом із осмисленням національного характеру. Історіографічні та фольклористичні дослідження, що відкидали думку про зображення українця в бурлескному стилі, привели до романтичного тлумачення національного характеру як героїчного, мрійливого та чутливого. Особливо показова у цьому аспекті прозова спадщина романтиків і, зокрема, Є.Гребінки.

Усвідомлюючи необхідність подолати бурлеск у змалюванні українського національного характеру, Є.Гребінка у рецензії на другу книжку "Малороссийских повестей" Г.Квітки-Основ'яненка писав: "...Стоит прочесть "Историю Малороссии", вникнуть в характеры ее героев, прислушаться к ее песням, чтобы убедиться, что народ с таким железным характером, с такими глубокими чувствами может и не смеяться" [1, с. 473]. У таких творах, як поема "Богдан" (1839), повість "Неженский полковник Золотаренко (Историческая быль)". – 1842 і особливо роман "Чайковський" (1843), письменник зобразив характер українського народу передусім як героїчний і разом із тим здатний на глибокі й ніжні інтимні почуття. Незважаючи на те, що написані вони російською мовою, не можна не помітити потужного, власне українського духу, який визначає українців як націю.

"Чайковський" Є.Гребінки – один із кращих творів романтичної прози першої половини XIX ст. Перекладений К.Климовичем у 60-х роках минулого століття українською мовою, він був, за свідченням І.Франка, "улюбленою лектурою галицько-руської молодіжі 60-х і 70-х років" [5, т. 41, с. 267]. У романі відтворено період боротьби Запорізької Січі та Лівобережної України проти татарських набігів. Щоправда, "Чайковський" не може вважатися історичним твором у повному розумінні слова: у ньому немає точного хронологічного віднесення до певних подій, відсутні історичні особи тощо. Але, виходячи з досвіду автора "Тараса Бульби", використовуючи переказ про Запоріжжя столітнього козака Микити Коржа, звертаючись до народних переказів, легенд і пісень, Є.Гребінка зумів правдиво відтворити життя запорізького козацтва, звичаї Запорізької Січі. Історія й народна мораль, світоглядні позиції українців тісно переплетені в романі "Чайковський".

В основі сюжету – дві взаємопов'язані лінії. Перша з них – розповідь про кохання Олексія-поповича, прозваного запорожцями Чайковським, і дочки лубенського полковника Марини, драматичні епізоди їхнього одруження всупереч волі батька дівчини. Друга лінія – трагічна історія єврейської сім'ї, нещасливе кохання підступного Герцика до Марини, а його сестри Тетяни до Олексія. Цю історію завершує фатальне умертвіння матір'ю рідного сина. Зв'язок між поколіннями подано не лише в історичному, а й морально-етичному аспекті. Сюжетні лінії переплітаються, приводячи до несподіваної розв'язки. Образна система роману досить складна, оскільки характери розкриті різносторонньо, герої неординарні й цікаві.

Одна із головних проблем роману – проблема кохання. Гребінка створює традиційний для романтичного сюжету любовний "трикутник", який пов'язаний із любовними пригодами та інтригою. Незвичайним у творі є наявність трьох таких любовних "трикутників". Автор прагне глибше розкрити

почуття своїх героїв, їх здатність до романтичних поривань. Велике кохання розгортається на фоні історичних подій у всіх його проявах.

"Многие почтенные люди при слове "любовь" делают удивительную гримасу будто пробуют ревеню или услышат про черну или холеру. Для меня это непонятно... Зачем скрывать, унижать, стыдиться самого лучшего, высокого чувства" [2, с. 277] – так писав Є.Гребінка, що вказує на глибокий естетизм автора.

Подібно до Квітки-Основ'яненка, Гребінка показав, що й український народ здатен на глибокі почуття, він може не тільки вірно кохати, а навіть умирати за свою любов. Тож любовні "трикутники" у романі "Чайковський" – не легковажні флірти, а важкі випробування, навіть трагедії для деяких героїв твору.

Перший любовний "трикутник" складають такі герої: Марина – Олексій – Тетяна. Взаємини двох перших героїв становлять основний стрижень твору; ці образи розкриті найбільше. Їхнє кохання взаємне. Тетяна доповнює і загострює емоційну сторону твору, допомагає розкриттю попередніх образів. У стосунках Марини та Олексія найповніше втілилися романтичні ідеї; через ці стосунки автор показує багатогранність образів. Олексій – романтичний і ніжний: "Что-то легенько тронуло Алексея... Глядит он весь осыпан цветами: гвоздики, левкои, чернобрывцы катятся с него на землю" [2, с. 278].

Це типово романтичне зображення героя. Марина прагне вірного кохання, її почуття вражаюче сильні: "Пропаду так пропаду, знаю, за кого пропаду. Умело сердце полюбитъ – сумеет и вытерпеть. Я казачка, Алексей! Умру, а буду любить тебя" [2, с. 290].

Покохавши щиро молодого юнака, Марина знаходить сили кинути розгніваного батька, відрізати коси, пробратися на Січ і, ризикуючи своїм життям, відвоювати у долі своє щастя. Образ Марини неодноразово асоціюється з ластівкою. Символізуючи нездоланність юного і чистого почуття, автор змальовує таку картину: Коли Олексій із Мариною чекають на страту, "резвая ласточка высоко реяла в воздухе, весело щебетала и, спускаясь к земле, порхала около тюрьмы" [2, с. 328].

Стосунки Олексія і Марини – прояв сильного і водночас ніжного і взаємного кохання. Третя ланка у цьому "трикутнику" – Тетяна. Це символ самопожертви; її нероздільне кохання до Олексія дало сильний поштовх трагічного, водночас високого, і доповнило загальну схему кохання як багатогранного явища української ментальності. "Мне казалось, я ненавижу тебя, казалось, готова была убить тебя и не знаю, чего бы не дала, чтобы спасти тебя от пьяных казаков... Бог с тобою, люби другую!" [2, с. 304]. Тетяна – палка, імпульсивна натура. Ненависть і любов у ній живуть водночас. Проте Гребінка не виводить її за межі народної моралі: Тетяна не хоче руйнувати щастя інших, тому відпускає Олексія. Саме смерть в ім'я кохання подає нам любов як надзвичайно важкий і напружений психічний стан.

Не менш трагічним є "трикутник" Марина – Олексій – Герцик. За традицією романтичного зображення героїв у романі введено антипод позитивному героєві Олексію – Герцику. Це підступний, злий лицемір, який не зупиняється перед зрадою і вбивством, хитрість і лукавство якого переважають над усіма іншими рисами. Зрештою, Герцик за свої вчинки помирає страшною смертю. Складність образу Герцика полягає у тому, що цей негативний герой є, насамперед, жертвою жорстокого фатуму. Щоправда, у творі вустами запорожця Гадюки проголошується, що виною у смерті Герцика та його родини є жорстокість козаків. Учинки Герцика обумовлені, з одного боку, долею раба, з другого – расовою суперечністю між християнами та євреями. По-третє, Герциком керує любов, а вона, як відомо, штовхає як на добрі, так і на лихі вчинки. Навіть ставлення до Марини, яка підсвідомо не довіряла лицеміру Герцику, не могло змінити його почуттів до неї. За законами романтичного жанру Герцик перед смертю зізнається у всіх своїх гріхах – у своїй нерозділеній любові: "Много бессонных ночей провел я, думая о тебе, проклиная твое рождение. Ты знаешь, кто я был, я был раб твой и твоего отца: мне было любо унижаться перед тобой. Я проклинал твой образ и любил тебя еще больше" [2, с. 395].

Образ Герцика – складний. У ньому автор заглибився в психологію приниженої людини. Його кохання – це нещастя, це затамований біль, це кара.

Цікавим є "трикутник" Микита – Тетяна – Олексій. Для запорожця Микити Прихвосня характерний багатий емоційний світ, однак свої ніжні почуття він вважає за краще не виявляти. Це відважний воїн і разом із тим запорожець-гуляка, який не терпить ніяких "бабських сентиментів". Це зразок козацької мужності й звитяги – збірний образ українського народного захисника.

Витоки такого розуміння характеру козака до певної міри беруть свій початок в українській історії та народному героїчному епосі. У художній літературі образ такого героя створили М.Гоголь у повісті "Тарас Бульба" і П.Куліш у романі "Чорна рада" (образ Кирила Тура). Згодом М.Костомаров у праці "Об историческом значении русской народной поэзии" (1843) намагався обґрунтувати показовий для українського романтизму тип запорожця, який балансує між сімейним життям і "товаришами та славою".

Прихвостень не говорить про свою любов, можливо, він і сам не знає, що це кохання. Але коли Тетяна гине, любов набуває трагічності: "Тут она залилась слезами, а я догадался, что она тебя, Алексей, любила, а меня голубила словами" [2, с. 344].

Усі образи твору своєрідні романтичні національні характери: ніжні і сильні Марина та Олексій, експресивна Тетяна, суворий Микита, трагічно нещасний Герцик.

Звичайно, Є.Гребінка ще не досяг у романі досконалості в поєднанні загально-історичних подій із долями героїв, подекуди відчутний зайвий мелодраматизм, та все ж "Чайковський" був, безперечно, одним із серйозних досягнень Гребінки-прозаїка. Роман "Чайковський" Євгена Гребінки відіграв помітну роль у становленні української історико-романтичної прози.

Література

1. Гребінка Є. П. Малороссийские повести, рассказываемые Грицком Основьяненком / Є. П. Гребінка // Гребінка Є. П. Твори : у 3 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 3. – 704 с.
2. Гребінка Є. П. Чайковский / Є. П. Гребінка // Гребінка Є. П. Твори : у 3 т. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 2. – 743 с.
3. Нахлік Є. К. Українська романтична проза 20–60-х років XIX ст. / Є. К. Нахлік. – К. : Наукова думка, 1988 – 320 с.
4. Томенко М. Теорія українського кохання / Микола Томенко. – К., 2002. – 128 с.
5. Франко І. Я. Збір. творів : у 50 т. / І. Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1980–1986. – Т. 41. – 425 с.